

RECUPERAR LA HISTÒRIA DE LA HISTÒRIA DE LA CIÈNCIA

Exercici inútil o necessitat indefugible?

Josep Pardo Tomàs

Fa un parell d'anys, J. M. López Piñero publicava un apassionat treball que, sota el títol *Las etapas iniciales de la historiografía de la ciencia*, pretenia cursar als interessats «una invitació a recuperar la seua intencionalitat i la seua integració», aspectes de la disciplina que, segons l'opinió de l'autor, es trobaven en perill a causa de les darreres tendències que mostraven els estudis històrics sobre la ciència, incloent-hi els referits a la història de la medicina. Les causes d'aquestes «tendències preocupants» eren individuals per López Piñero en tres de principals: els coneixements superficials dels estudis històrico-científics i històrico-mèdics que presenten molts dels «usuaris» de matèries veïnes (com ara la filosofia i la sociologia de la ciència); la «tibetització» del món anglo-americà que acultura tard i defectuosament els corrents europeus «continentals»; i la persistent desconexió entre la comunitat dels historiadors generals de la ciència i dels de la medicina. És per això que la seua proposta de superació passava necessàriament per aconseguir la integració de les diverses àrees desconnectades i recuperar una perduda «internacionalització» de plantejaments i d'orientacions. Per tal de contribuir a aquests objectius, López Piñero ofería un dens i atapeït recorregut pel procés de constitució

de la història de la ciència des de les dècades centrals del segle passat fins a les portes de la Segona Guerra Mundial.

No és la meua intenció entrar ara en una exposició dels exemples i dels arguments amb els quals l'autor pretenia fonamentar les seues crítiques i demostrar la seua tesi: qualsevol lector interessat pot trobar fàcilment l'article i fer-se una opinió sobre l'encert o no de les seues apreciacions. Jo voldria simplement aportar una modesta reflexió feta per un aprenent d'historiador des de l'òptica de la tasca quotidiana i després de la «digestió» serena d'aquest treball.

La cristallització de la història de la ciència i de la història de la medicina com a disputes històriques especialitzades prové de la segona meitat del vuit-cents, quan també d'altres disciplines històriques assoliren un *status* propi: la història del dret, la de l'art, la de la literatura, etcètera. Per una altra banda, les tradicions pròpies i les trajectòries institucionals, no sempre paral·leles (i el cas de la història de la medicina és potser el més peculiar), anaren produint divergències òbvies, ritmes d'evolució diferents i, a la fi, «productes historiogràfics» de vegades completament distints; però és ben clar també que, malgrat tot, una bona part dels historiadors de la medicina o de la ciència mantingueren un estret contacte amb l'evolució teòrica i metodològica dels estudis històrics i anaren deixant de banda o superant de forma coherent unes orientacions tradicionals i uns models explicatius obsolets.

No hauríem d'ignorar, en aquesta línia, que les orientacions presentades aquests últims anys com abosolutament novedoses tenen sovint uns precedents historiogràfics molt interessants. De vegades, l'innegable atractiu d'algun dels plantejaments d'altres ciències socials provoca en els historiadors una reacció d'enlluernament que els porta a oblidar que la seua ciència social mateixa pot tenir alguna cosa a dir i, de vegades, fins i tot de més «entrellat». Citaré només un exemple: l'epidemiologia històrica, un «producte» que els historiadors de la medi-

cina estan venent molt bé en els àmbits confrontats. És completament necessari fer saber en aquests àmbits propers que no és ahir que els historiadors de la medicina van descobrir l'epidemiologia històrica i que, finalment, gràcies a aquesta novetat, es posen en contacte amb geògrafs, historiadors, sociòlegs o demògrafs. Els historiadors de la medicina han mantingut sempre oberta aquesta orientació i el seu treball en el camp de la demografia històrica es pot estudiar des de les dècades centrals del vuit-cents amb els treballs d'Haeser; i, en qualsevol cas, no es pot ignorar l'existència de l'obra d'August Hirsch, *Handbuch der historisch-geographischen Pathologie* (1881-1886). Quelcom de molt semblant es podria dir de les «novetats» que comporten àmbits d'estudi com ara l'etnomedicina, l'«antropologia del número», o la història de corrents «extra-científiques», com ara l'astrologia o l'alquímia. Cal aconseguir que des de fora es coneguen les arrels que aquests estudis tenen dintre de la nostra tradició. Per tal d'assolir aquest objectiu, però, és imprescindible tenir una correcta i completa visió de la nostra tradició historiogràfica al si de la comunitat històrico-científica mateixa.

La persistència d'una història de la ciència basada en l'exposició concatenada de *greatest hits* o de superficials aproximacions a les «grans figures» resulta irritant per a la major part dels professionals i col·labora a fer persistir una imatge de la disciplina que la presenta com una tasca historiogràfica menor, duta a terme per un grapat de metges i de científics aficionats a la crònica erudita. La presència encara notable d'aquesta mena de reculls de curiositats no ens pot fer oblidar, però, que obres com ara les d'Alexander Koyré o les d'Henry Sigerist (per citar-ne un autor provinent del camp històrico-científic i un altre de l'històrico-mèdic) posseïen uns plantejaments teòrics i metodològics vigorosos i en plena integració amb els dels més rellevants historiadors del seu moment.

També és cert, però, que la proliferació de treballs i de treballets fets des de la retòrica de la novetat i des de la

mancança de seriositat i de rigor no estan ajudant gens a oferir una imatge correcta de quines línies de recerca, quins models i quins supòsits metodològics estan actualment en vigor dintre de la història de la ciència. Aquesta manca de «visibilitat» no només és perjudicial per a la integració d'aquestes disciplines en la història general, car afecta també, i d'una manera preocupant, els joves historiadors de la ciència en procés de formació. Als de la meua generació i als que arriben ara mateix ens està resultant molt difícil de trobar uns punts de referència historiogràfics per saber on inscriure els ensenyaments rebuts, les orientacions imposades a la nostra recerca i les possibilitats de superar-les o de criticar-les.

Queda clar, però, que el meu objectiu no és d'arribar al diagnòstic de l'estat actual de la disciplina, ni molt menys deixar establertes les seues causes. He intentat insistir, tot i que breument, sobre un dels aspectes que, des del meu punt de vista, rau al darrere de l'empobriment que la història de la medicina i de la ciència està mostrant els darrers anys sota determinades orientacions: la ignorància de la tradició historiogràfica pròpia. Una ignorància que es palesa dintre de l'àmbit historiogràfic general, però també, i

això és molt més greu i simptomàtic, dintre del marc concret de la història de la ciència i de la medicina.

Les causes d'aquest desconeixement són molt variades i potser no siguen exactament les mateixes si ens apropem al terreny dels historiadors *lato sensu* o si, pel contrari, ens fixem més bé en els dels professionals de la història de la ciència *sensu stricto*. Dintre d'aquest darrer àmbit més restringit, jo gosaria assenyalar dues causes fonamentals de l'actual desconexió amb la tradició historiogràfica pròpia. Per una banda, la precària institucionalització de la disciplina i la sempre minsa professionalització dels seus cultivadors són problemes que ajuden a explicar-la. D'altra banda, aquests dos fenòmens no poden emmascarar responsabilitats individuals i «tribals» molt concretes, vala dir la manca d'una formació seriosa per part d'una bona part dels membres de les darreres generacions d'historiadors de la medicina i de la ciència; això, probablement, és degut sobretot a les mancances d'un sistema educatiu mediocre, però, en certa manera, és també imputable a les incapacitats o a les voluntàries inhibicions per part dels «mestres» de les generacions precedents.

Aquestes són, doncs, raons més o menys internes, la qual cosa no vol dir

que basten per explicar el fenomen. No podem ignorar, per exemple, que el desconeixement de la tradició historiogràfica pròpia per part d'alguns historiadors de la medicina i de la ciència està en perfecta consonància amb fenòmens semblants que es poden detectar també en altres àmbits de les ciències històriques, com s'està assenyalant pertinentment des de diferents tribunes i, de manera encertada i valenta, en aquesta revista mateixa. Tal vegada la manca de projectes historiogràfics sòlids i la proliferació de modes més o menys banals, qüestions que, sens dubte, estan íntimament relacionades, són a la vegada causa i efecte d'aquesta situació.

No voldria ser acusat de catastrofista, però resulta preocupant trobar-se davant treballs publicats a prestigioses revistes especialitzades (com ara el *Bulletin of the History of Medicine*, o *Annals of Science*, per citar-ne dues d'emblemàtiques), on la manca més absoluta de referents teòrics i de coneixements historiogràfics, per no dir-ne res de la de plantejaments i d'objectius clars, és la tònica general. Menys encara voldria ser acusat de mantenir postures presumptuoses i per tant he d'admetre que si allò em produeix preocupació, detectar les immenses llacunes de la meua tasca

Climbing into America (Ascensió cap a Amèrica), 1905. Sèrie: «Ellis Island», 16,6 x 11,9 cm.

Portrait of an immigrant (Retrat d'una immigrant), ca. 1915. Sèrie: «Ellis Island», 17,5 x 12,4 cm.

quotidiana de modest historiador arribava a produir-me una evident desmoralització. Per superar-la, resulta evident que no hi ha prou amb les ganes d'estudiar i de continuar amb un procés d'aprenentatge que durarà tota la vida, sinó que, a més, cal tenir unes mínimes condicions externes per fer-ho. I és en aquest punt que hauria de començar el compromís seriós i responsable per exigir el desenvolupament d'aquestes condicions i el treball de tots per fer-les possibles.

Nota bibliogràfica

L'article de J. M. LÓPEZ PIÑERO aparegué publicat a la revista *Arbor*, 142 (1992), pàg. 21-67. Un panorama general de la historiografia històrico-científica es pot trobar a l'obra de la danesa H. KRAGH. *An Introduction to the Historiography of Science*. Cambridge University Press, 1987 (ed. en castellà: Barcelona: Crítica, 1989); el llibre peca de vegades de superficial, però és ple de referències bibliogràfiques molt útils. El lector més interessat a fer-se una idea crítica de la complexa situació de la història de la ciència en el context d'altres disciplines afins, trobarà apassionant la lectura del llibre de P. ROSSI. *I ragni e le formiche. Una apologia della storia della scienza*. Bologna: Il Mulino, 1986 (ed. en castellà: Barcelona: Crítica, 1990), que reuneix set treballs d'un dels més lúcids i intel·ligents historiadors de la ciència actuals. Així mateix, considere molt recomanable l'exercici de lectura de la introducció que H. SIGERIST escrigué ara fa més de quatre dècades per al primer volum de la seua inacabada *A History of Medicine*. Oxford University Press, 1951. Hi trobareu una lúcida declaració programàtica que encara conserva avui una bona part del seu atractiu.

LA MUTACIÓ FEUDAL O EL DEBAT SOBRE EL CANVI SOCIAL

Mercè Aventín i Puig

En les albrors del segle XXI l'ombra d'una certa crisi o bé d'una transformació de les idees planeja sobre el panorama historiogràfic. En l'àmbit de la història, el fenomen es manifesta en la recerca de noves formes de pensar l'evolució social a partir de la negació de teories o escoles vigents. L'amenaça d'enderroc plana especialment sobre models concebuts o influïts pel marxisme tradicional, que es basen en el concepte de «revolució» o «mutació social». Com a recanvi despunta una «nova escola», probablement d'inspiració —en el millor dels casos— socialdemòcrata liberal, que pretén explicar l'evolució social basant-se en els «ajustaments» reformistes, tot negant les ruptures sobtades o els canvis revolucionaris.

En la secció de comentaris bibliogràfics d'*El País* de no fa gaire, un comentarista, que presentava un conjunt d'assaigs editats per Peter Burke, es feia ressò d'unes al·lusions iròniques de l'autor sobre la producció historiogràfica francesa, concretament sobre l'aplec de col·laboracions que J. Le Goff i P. Nora van editar amb el títol *Faire de l'histoire* (París, 1974). Aquesta obra reunia una sèrie d'assaigs a l'entorn de recerques multidisciplinàries, amb l'objectiu comú de plantejar noves problemàtiques, interrogar-se sobre aspectes de la història oblidats o ignorats fins aleshores i descobrir, així, nous horitzons. Era l'anomenada «nova història». Per a Burke aquesta *nouvelle histoire* és una història *made in France*, país de la *nouvelle vague*, del *nouveau roman*, i ... de la *nouvelle cuisine*.

Ironies a part, el sentit que sembla adquirir actualment la interpretació històrica és més important i inquietant. Com hem dit en començar, creiem que ara no es tracta de cap moda passatgera, de cap *nouvelle vague*, sinó del reflex o la conseqüència de la circum-

tància social i política pròpia. En un recent congrés de medievalistes celebrat a Bordeus es van posar en relleu alguns aspectes de les noves concepcions historiogràfiques, defensades en aquest cas pel francès Dominique Barthélemy, i formulades a partir de la *remise en cause* del paradigma dominant en què, segons que diu, s'ha convertit la «mutació feudal». En el punt de mira de la seva crítica hi ha l'obra de J. P. Poly i E. Bournazel, *La mutation féodale, X-XII siècle*.

Dominique Barthélemy va encetar el debat amb un article a *Annales*, en el qual s'interrogava sobre la validesa del concepte «mutació o revolució feudal». A parer d'aquest historiador, el model que el 1980 estimulava la recerca, ara la bloquejava. El canvi feudal, tal com Poly i Bournazel l'exposen, fóra un paradigma, un sistema d'interpretació sense correspondència amb la realitat, ultra estar mancat de rigorositat científica: «cada sistema d'interpretació neix per oposició al que l'ha precedit, tan sols els fets persisteixen», diu Barthélemy.

En què consisteix la teoria de la mutabilitat? Segons Poly i Bournazel, el període que ens ocupa se situaria entre l'assemblea de Quierzy (877) i la batalla de Bouvines (1214), el qual es caracteritzaria, de manera força esquemàtica, per la feblesa de la monarquia i el predomini de les forces locals més o menys anàrquiques. Aquesta caracterització del període feudal resta, però, incompleta ja que dos aspectes essencials, com ara la problemàtica de les servituds i la lògica econòmica, són tractats més limitadament al llibre *La mutation*. Per a Poly i Bournazel la mutació feudal és el resultat d'una crisi fonamental produïda a l'entorn dels decennis anteriors a l'any mil. Les relacions vassallàtiques ja existien abans, però ara se sistematitzen i esdevenen dominants. Els autors mostren el fenomen en quatre capítols, en els quals analitzen l'afebliment del poder reial i l'edificació de la senyoria banal, les institucions feudals pròpiament dites, l'aristocràcia i la dependència. A partir de mitjan segle X es produeix una degradació decisiva de les institucions públiques que afavoreix l'emergència d'una nova forma de poder —privat i patrimonial: la senyoria banal. Conseqüència d'això és el trencament de la sociabilitat rural tradicional amb la desestructuració i la diferenciació de la pagesia, l'estrat superior de la qual integra la nova cavalleria feudal, els «milites», que en el transcurs del segle XII, crea una